

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЗАБЛОЦЬКА ЮЛІЯ ВІТАЛІВНА

УДК 1:37 +378(477)

**ВИЩА ОСВІТА В ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЯХ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА**

Спеціальність 09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Андрущенко Віктор Петрович,
член-кореспондент НАН України,
академік НАПН України,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, ректор університету.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Дзвінчук Дмитро Іванович,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, директор Інституту
гуманітарної підготовки та державного управління;

кандидат філософських наук
Гриценко Марина Василівна,
Інститут вищої освіти НАПН України,
старший науковий співробітник відділу
політики та врядування у вищій освіті.

Захист відбудеться «31» березня 2017 р. о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «28» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Освіта є важливою складовою та чинником формування людського капіталу – усього, що утворює потенціал індивіда, збільшує його спроможність вирішувати життєві проблеми, якісно поліпшувати найважливіші компетенції людини й громадянина. Система освіти забезпечує збереження та відтворення засадничих цінностей суспільства, підтримує стійкий розвиток і готує необхідні зміни. Особливою мірою це стосується вищої освіти, яка покликана сприяти формуванню інтелектуальної еліти, забезпечувати суспільство спеціалістами, які на гідному рівні зможуть ставити й вирішувати завдання розвитку, впровадження інновацій, адекватно відповідати на виклики доби тощо. На порозі XXI століття істотно змінюється й поглиблюється розуміння місця, ролі та цінності освіти. Формується новий образ знання, новий образ фахівця та вищої освіти як такої.

Світ стрімко змінюється. Ми є свідками й учасниками виникнення рис нової соціальної реальності з іншими вимірами простору й часу, новими швидкостями та небаченими раніше можливостями у вивченні світу, розумінні людської природи, досягненні нових стандартів життя тощо. Якісні зміни революційного характеру відбуваються на перетині цифрових технологій (digital-революція), біотехнологій, лінгвістики, робототехніки тощо. «Доба ризику» перетворюється на добу зростаючої турбулентності, наслідки якої ніхто не спроможний передбачити: людство переживає фазу воєнних конфліктів, «кольорових» революцій, руйнації авторитарних режимів, пожвавлення фундаменталізму й тероризму. Усе це ставить на порядок денний пошуки світоглядних орієнтирів, які б надавали змогу людині, де б вона не мешкала, знайти основу для оптимізму, адекватні дороговкази та орієнтири, що могли б слугувати запорукою впевненості у фундаментальних людських цінностях.

Процеси, які зараз відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, так само спричиняють істотний вплив на свідомість людей. Трансформуються цінності, норми культури, мотиви діяльності. Перехід до ринкових відносин призвів до збільшення попиту на освітні послуги. Під впливом усіх цих чинників трансформацій формуються особливі життєві стратегії української молоді, в яких знаходять відображення домінуючі уявлення про бажане майбутнє та форми його втілення. Найбільшою мірою зазначене стосується студентства, що пояснюється як його мобільністю й динамічністю, так і ускладненням усієї соціальної структури українського суспільства, зростанням невизначеності та різноманітних кризових факторів тощо. Студентство є перспективним носієм інтелектуального й духовного потенціалу суспільства, а також головним резервом формування й відтворення майбутньої інтелектуальної еліти.

Уявлення українського студентства про власне майбутнє є важливою формою самопізнання та самоствердження молоді, свідченням її небайдужості до власної долі, спроможності самостійно ставити смисложиттєві цілі й досягати їх. Найвищою формою життєоблаштування молоді виступає формування та втілення життєвих стратегій, у рамках яких молоді люди усвідомлюють своє наявне становище та

формулюють цілі на близьку чи віддалену перспективу. Такі стратегії містять у собі певні уявлення про значимість вищої освіти, установку на отримання фаху, на актуальний чи перспективний пошук робочого місця, загальну обізнаність у ситуації на ринку праці тощо. Зміст і вектори життєвих стратегій студентства багато в чому розкривають параметри національного майбутнього, вони яскраво й об'єктивно характеризують студентство як освічену і активно налаштовану соціальну групу.

Стан наукового опрацювання теми. Теоретичне осмислення тенденцій розвитку освіти та її значення для процесу самовизначення особистості, зокрема, професіоналізації, було започатковано в працях класиків соціальної теорії – Г. Беккера, М. Вебера, Е. Дюркгейма, К. Мангейма, Р. Мертона, Т. Парсонса, Г. Спенсера, П. Сорокіна, В. Франкла, Е. Фромма та ін.

Велике теоретичне та методологічне значення мають ідеї щодо вищої освіти та розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, що містяться у працях таких вітчизняних науковців, як В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бакіров, В. Бех, В. Вашкевич, В. Воронкова, Е. Герасимова, Д. Дзвінчук, В. Євтух, О. Кивлюк, С. Клепко, Н. Кочубей, С. Крилова, С. Кримський, Н. Кочубей, В. Кремень, М. Култаєва, С. Куцепал, Л. Мельник, М. Михальченко, В. Пазенок, С. Подмазін, В. Покась, І. Радіонова, Т. Розова, В. Савельєв, Д. Свириденко, Н. Скотна, В. Скотний, О. Скубашевська, Л. Панченко, С. Терепищій, С. Черепанова, А. Ярошенко та ін.

Різноманітні аспекти проблеми життєтворчості в цілому та життєвих стратегій українського студентства досліджували Н. Богданова, Г. Бурова, О. Джура, О. Злобіна, І. Кудінов, М. Кухта, К. Мілютіна, В. Муляр, І. Немчинов, Г. Нестеренко, Н. Пилипенко, Л. Сокурянська, Л. Сохань, І. Степаненко, В. Тихонович, Н. Хамітов, Т. Цимбал, А. Ярема та ін.

Особливе значення для розуміння сучасності, виявлення її якісної суті та засад формування відповідних стратегій мають зарубіжних вчених, зокрема таких, як З. Бауман, У. Бек, Д. Белл, П. Бурдьє, Е. Валлерстайн, Ю. Габермас, Г. Гарднер, Е. Гідденс, Т. Дейвенпорт, Дж. Дьюї, Т. Еріксен, К. Калхун, М. Кастельс, Г. Колодко, Я. Корнаї, Б. Латур, С. Леш, Д. Ло, Г. Люббе, Е. Люттвак, А. Маслоу, Г. Мінцберг, О. Неклесса, Д. Мід, О. Нілл, М. Нуссбаум, Е. Роджерс, Р. Семлер, Г. Стендинг, Л. Столл, Н. Талєб, Д. Тапскотт, Е. Тоффлер, Ф. Уєбстер, Т. Фрідман, Г. Хезмондалш, Н. Хомські та ін.

Разом з тим, дослідження місця та ролі вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства не можна вважати завершеним. Життя вносить інноваційні зміни як до наявних соціальних реалій та освітніх практик, так і до життєвих планів й уявлень молоді. До наукових проблем, які потребують належної постановки та розв'язання, зокрема, належить сутність концепту «життєва стратегія», його співвідношення із цілим класом споріднених понять і категорій («життєвий сценарій», «життєві плани», «життєве ствердження», «самоствердження», «буттєвісне вкорінення» та ін.). Далеким не вирішеним є питання про зміст і типологію життєвих стратегій українського студентства саме з огляду на місце й ролі вищої освіти, бракує емпіричного матеріалу для обґрунтування

концептуальних розвідок. Не менш значимими є питання щодо шляхів модернізації вищої освіти в напрямку вимог суспільства знань та інформаційної економіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота пов'язана з темою дослідження кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 р.).

Тема затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №10 від 26 травня 2015 р.).

Метою дисертаційного дослідження є філософська концептуалізація сутності, місця та ролі вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **дослідницьких завдань:**

- виявити основні риси сучасної соціальної реальності, яка визначає зміст і спрямованість соціальних стратегій різного рівня та зумовлює залучення вищої школи до стратегічного процесу;
- з'ясувати сутність життєвої стратегії як особливої форми організації життя та соціального досвіду;
- охарактеризувати специфіку статусу сучасного українського студентства як основи формування його життєвих та освітніх орієнтацій;
- розглянути зміст основних складових життєвих стратегій студентства, пов'язаних з місцем та роллю вищої освіти;
- обґрунтувати типологію життєвих стратегій українських студентів на основі їх освітніх мотивацій, налаштованості на отримання професії, пошуку роботи;
- розглянути зміст і напрямки модернізаційних стратегій вищої освіти, які мають слугувати адекватною реакцією на виклики сьогодення та відповідати очікуванням студентської молоді;
- обґрунтувати засадничі основи компетентісних інновацій у вищій освіті України та їхню особистісну спрямованість;
- визначити напрямки та умови формування ключових компетенцій;
- обґрунтувати місце й роль образу бажаного майбутнього в життєвих стратегіях студентства.

Об'єктом дослідження є життєві стратегії сучасного українського студентства як соціальний феномен.

Предметом дослідження є місце та роль вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства.

Методологія дослідження. У роботі застосовано комплекс методів, методологічних ідей і принципів, які використовуються в сучасному філософському пізнанні: діалектичний підхід, принципи об'єктивності, принцип системності, методологічні підходи в рамках синергетичної парадигми тощо. Основою

дослідження життєвих стратегій є принципи філософсько-педагогічної антропології, які дозволяють розглянути й проаналізувати освітні засади самоствердження людини, формування та розгортання її Я-концепції. Згідно принципу гуманізму, цілі, форми, зміст і методи навчання у вищій школі мають орієнтуватися на особистість (точніше – на проєктивну особистість) студента. «Олюднення» освіти, як шлях до «олюднення» економіки, політики, ЗМІ та інших інституцій є нагальною потребою сьогодення, запорукою свободи творчості, прав і свобод людини, закріплених в Конституції і законах України, положеннях національних програм та документів стратегічного спрямування.

Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі загальнонаукові методи, як аналіз, спостереження, екстраполяція, логічні методи тощо. Системний підхід дозволив розкрити цілісність феномену життєвих стратегій, розглянути їх як основу життєвого проєктування. Використання міждисциплінарного підходу сприяло залученню надбань педагогічної, психологічної, соціологічної та історичної наук. Важливе значення мав культурологічний підхід, який передбачає розуміння освіти як людиновимірної та людинотворчої системи, вбудованої до складної конфігурації сучасного світу. Порівняльний метод який дозволив відстежити різні стадії та форми проєктування та реалізації життєвих стратегій.

Автором залучене широке коло нормативних та емпіричних матеріалів. У період з жовтня 2015 до квітня 2016 рр. було проведене комплексне соціологічне дослідження. Аудиторія дослідження – студенти денної форми навчання ВНЗ, які представляють основні макрорегіони України (міста: Київ, Бердянськ, Вінниця, Дніпро, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Кропивницький, Миколаїв, Полтава, Ужгород, Херсон, Хмельницький, Чернівці). Згідно програми дослідження побудована репрезентативна квотна вибірка – опитано 2212 студентів першого й четвертого курсів 35 різних факультетів 16 вишів (з них 14 – національні університети), статистична похибка вибірки (довірчий інтервал) не більше 1,5%. Аналіз отриманих даних проведено за допомогою пакету «SPSS 17.0».

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автором здійснено філософську концептуалізацію місця й ролі вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства.

У результаті дослідження *вперше*:

- доведено, що життєві стратегії репрезентують вищий рівень формування життєвого проєкту особистості, для студентства вища освіта виступає конституюючим елементом та важливим корегуючим чинником життєвих стратегій;

- запропоновано евристично цінні поняття «життєве стратегієтворення» та «життєвий горизонт»: життєве стратегієтворення втілюється у висуванні та обґрунтуванні (формуванні, творенні) найважливіших життєвих цілей, осмисленні власних можливостей і взагалі власного «Я» (Я-концепції), головні цілі утворюють життєвий горизонт, рух до якого реалізується як досягнення проміжних цілей та висування цілей нового порядку (нових рівнів складності);

- введено до наукового обігу матеріали авторського загальноукраїнського опитування, що відображає місце вищої освіти в життєвих стратегіях українських студентів та їх освітні мотивації;

– залежно від місця та ролі вищої освіти на стратегічному горизонті виділено три основних типи життєвих стратегій студентів: кар’єрно-прагматичний, універсально-освітній та адаптивно-конформістський.

Уточнено:

– зміст концепту «життєва стратегія», який розглядається як генералізуючий рівень раціоналізації та впорядкування життєвого шляху, як здатність дієво привести існуючий стан речей у відповідність із бажаним станом (найважливішими цінностями, власною індивідуальністю тощо);

– визначення поняття компетентності як специфічної конфігурації та практичної орієнтованості різних типів інтелекту, що в поєднанні з практичними навичками та досвідом надають змогу успішно адаптуватися до мінливих умов, передбачати й успішно вирішувати виникаючі проблеми;

– співвідношення концептуального поля понять «інформація» та «знання», де знання є способом та результатом смислопродукування, а інформація – ресурсом, потенціалом створення знань (у тому числі стратегієтворення).

Подальший розвиток отримали:

– обґрунтування компетентісних освітніх стратегій, які мають бути орієнтованими на вдосконалення інтелектуальних засад та особистісних вимірів, універсальної та професійної освіти;

– розкриття змісту інтелектуальних стратегій, спрямованих на виховання фахівців майбутнього, які виступатимуть ініціаторами та учасниками інноваційних процесів.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження визначається тим, що в ньому здійснено аналіз місця та ролі вищої освіти в життєвих стратегіях українського студентства в контексті складних соціальних трансформацій і освітніх новацій; визначено та уточнено низку загальнотеоретичних питань, пов’язаних із сутністю життєвих стратегій, їх формуванням і втіленням. Основні результати, матеріали й висновки роботи можуть бути використані для викладання курсів філософії та соціології освіти, спецкурсів з філософської антропології, спеціальних і галузевих соціологічних теорій (соціологія вищої школи), а також у практичній роботі органів влади, адміністрації вишів, студентського активу тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на національних та міжнародних наукових, науково-практичних конференціях: XV Міжнародній науково-практичній конференції «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Київ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів» (Київ, 2013), VI Міжнародній конференції студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації» (Київ, 2013), звітно-науковій конференції викладачів, аспірантів і докторантів НПУ імені М. П. Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2015), Міжнародному молодіжному семінарі-практикумі «Global Integration and Modern

Education» (Чанчунь, КНР, 2015), III Міжнародній науково-практичній заочній конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики (Київ–Вінниця, 2016), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські обрії сьогодення» (Херсон, 2016).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені в 11 публікаціях, 6 з яких – статті у фахових виданнях з філософських наук (з них 1 – у зарубіжному), 5 – інші публікації.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів (7 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (328 позицій), 9 додатків. Загальний обсяг роботи становить 232 сторінки, з них 182 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, ступінь їхньої апробації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми»** розглянуто основні риси Сучасності, що впливають на зміст і характер освіти та, відповідно на процес формування та реалізації соціальних стратегій різного рівня та спрямування.

Реальність, яка формується на наших очах, характеризується небувалою раніше інтенсивністю комунікацій, виробництва й експансії знання, лавиноподібним зростанням інформації, акселерацією всіх проявів динаміки, ущільненням часу й простору. Нормою стає глобальна турбулентність: непередбачуваність політичних процесів, кризовість ринкових тенденцій, валютні війни, екстремальні ситуації та зростаюча заплутаність інформаційного простору, де стає дедалі важче розрізнити достовірне від оманливого тощо. Усе це зумовлює зростання ризиків, невизначеності й загальної стресовості. З особливою силою виникає потреба у впорядкуванні розвитку, його раціоналізації, формуванні визначальних рис майбутнього через свідомі дії, рефлексії, виокремленні й підтримці якихось бажаних тенденцій тощо. Відповідно, актуальними стають завдання реалізації на різних рівнях соціального буття стратегій як форми впорядкування та програмування розвитку. За цих умов знання стає рятівним орієнтиром, а не тільки основою для випуску низки «розумних» товарів та гаджетів. Знання стає критерієм розрізнення важливого й неважливого, необхідного й небезпечного, перспективного й такого, що гальмує позитивні зміни.

Долання хаосу та зменшення ризику досягається шляхом створення й реалізації випереджаючих стратегій різного рівня – від окремої особистості до місцевої спільноти, регіону, країни, людства в цілому. Стратегії різного масштабу та рівня складності передбачають різні засади і терміни розгортання. Навіть за умов своєї часткової успішності вони допомагають досягти позитивних результатів, виокремити головне і зосередитись на визначальних фокусах проблем.

«Суспільство знань» більш не є тільки дослідницькою метафорою, а «економіка знань» стає глобалізованою реальністю – будь-які сучасні стратегії мають це враховувати. Основа сучасного світу – невинний розвиток знань, наук і технологій, збільшення їх обсягів та швидке їх старіння. Нова соціальна дійсність зумовлює концептуальний перегляд і зміну самого образу вищої освіти. Змінюється роль, вага та функції вищої освіти у світі. Радикальне зростання та масове використання знань стає основним фактором існування народів, конкурентоспроможності національних економік. Вітчизняна система вищої освіти намагається відповісти на інтелектуальні запити й очікування постіндустріального покоління, а, отже, і сприяти формуванню адекватних життєвих стратегій особистості.

Стратегія як процес формування й обґрунтування цілей передбачає вибір та осмислення ресурсів реалізації стратегії, засобів і методів реалізації. Головним ресурсом досягнення цілей життєвої стратегії є власний потенціал людини, її освіта, характер і здібності. Різні типи мотивацій, що репрезентовані в життєвих стратегіях, певною мірою дозволяють прогнозувати перспективи розвитку постіндустріальної культури в українському суспільстві. Йдеться про носіїв системи цінностей постматеріального порядку, де творчість, знання й можливості самовираження принципово домінують над статусними позиціями, фінансовими вигодами та рутинною роботою.

Розвиток стратегічної освіти та стратегічного мислення в системі вищої освіти може поступово покращити ситуацію. Вища освіта як така виступає в уявленнях молоді необхідним елементом вибудовування життя, важливою сходинкою на шляху реалізації всіх інших життєвих планів, умовою формування гідної життєвої перспективи взагалі

У **другому розділі «Життєві горизонти українського студентства: стратегічні варіації»** розкриті поняття стратегієтворення та життєвого горизонту, розглянуто особливості студентства як соціальної групи, основні змістовні характеристики та освітні установки, що притаманні життєвим стратегіям студентства, а також запропоновано тернарну типологію цих стратегій.

Життєві стратегії особистості є комплексним феноменом і пов'язані із категоріями, що характеризують життя людини в цілому. У рамках дослідження життєва стратегія розуміється як спосіб організації людиною власного життя, здатність до осмислення та приведення наявного життєвого стану (власних здібностей, життєвих умов) у відповідність із бажаним станом (життєвою перспективою) на основі певних смисложиттєвих цінностей. Життєва стратегія виконує роль паттерну або генерального плану, у рамках якого артикулюються та інтегруються в певне узгоджене ціле елементи: головні цілі, розуміння засобів (ресурсів) та часових вимірів щодо досягнення проміжних та докорінних цілей.

Принципову особливість стратегії становить її практична спрямованість – це саме стратегія діяльності, програма самоактуалізації, вдосконалення, розгортання особистості. Це робить концепт й сам феномен життєвої стратегії загальним родовим («рамковим») щодо всіх інших форм перспективної організації людиною власного життя на свідомій (аналітичній, раціональній) основі, хоча вагоме значення

мають також і емоційні, естетичні аспекти (уява, мрії тощо). Життєва стратегія особистості – інтегративний рівень програмування особистісного розвитку. Усі інші форми організації життя визначаються стратегічними цілями й цінностями.

Загальний процес формування та артикулювання стратегії в дослідженні визначено як стратегієтворення. Системно це поняття в соціальних науках не обґрунтоване, хоча поодинокі випадки його вживання мали місце. У найбільш загальному вигляді стратегієтворення може бути репрезентоване як стратегічний процес, у ході якого людина формує бачення своїх стратегічних перспектив, оцінює своє наявне становище, свій потенціал, який може бути мобілізований на досягнення цілей та, нарешті, визначає термінальні параметри реалізації стратегії. Стратегієтворення за своєю суттю є формою смислопродукування.

Людина, здійснюючи власний стратегічний процес, вибудовує ту чи іншу віддалену перспективу, яку, на наш погляд, коректно визначити як стратегічний життєвий горизонт – тобто певну ієрархію бажаних цілей (станів, статусів). Як і властиве горизонту, його образи та цілі не є здебільшого дуже чіткими – це принципово важливо для розуміння специфіки життєвої стратегії. Реалізація стратегії відбувається як рух до стратегічного горизонту та передбачає подальшу деталізацію життєвих завдань – у вигляді сценаріїв, проектів, планів. Для досягнення цілей людина, відповідно, розкриває та розвиває власні можливості, глибше розуміє себе, свої достоїнства й недоліки, свій життєвий досвід.

Суб'єктом усіх форм стратегічного мислення має бути особистість, що є творцем бажаного майбутнього, його свідомим носієм, інноваційних змін. Життєва стратегія – це проєктивне розгортання Я-концепції. Це означає, що в основі стратегієтворення лежить певне бачення (образ) себе, певна самооцінка, самоаудит, який дозволяє з певним рівнем критичності обґрунтовувати власні домагання на терені соціального (ділового) життя, підіймати планку амбіцій на свідомо досяжну (чи навмисно недосяжну) висоту тощо.

Я-концепція водночас є і початковим пунктом, і метою стратегієтворення, і головним критерієм успішності реалізації стратегії, підставою її переосмислення та корегування. У цілому необхідність вибудовувати стратегічні орієнтири й ініціювати власний стратегічний процес є особливо актуальною на життєвому роздоріжжі чи в ситуації життєвої кризи, коли з особливою гостротою та невідворотністю постає невідворотність вибору. До ситуацій подібного стратегічного вибору, безумовно, належить і вибір майбутньої професії, профілю навчального закладу, характеру майбутньої діяльності. Цей вибір формується під впливом багатьох чинників і обставин, як очевидних, так і латентних, непрямих, не завжди чітко усвідомлюваних.

Специфіка студентства полягає в його проміжному, перехідному стані. Студент перебуває на стратегічному роздоріжжі життя, припинивши бути учнем і дитиною (хоча й зберігаючи певні риси інфантильності), але й не ставши ще повною мірою зрілим, дорослим і відповідальним. Ситуація перебування на роздоріжжі спричинена необхідністю робити вибір. Загальна непевність такого становища накладає відбиток на ментальний світ студентства, визначаючи нетривкість його переконань й орієнтацій, відсутність життєвого досвіду, невисоку критичність до

себе тощо. У той же час це – найбільш освічена частина молоді, майбутня інтелектуальна, політична та творча еліта.

Студентська молодь вдається до різних рівнів та форм перспективного впорядкування свого життя, що знаходить відображення у формуванні життєвих планів, врахуванні академічного ритму навчального процесу, наукового життя та ін. Як показало проведене автором дослідження, зазвичай планують своє життя на кілька років наперед 32% опитаних, на кілька місяців – 32,5%, не планують взагалі – тільки 19,3% (остання цифра зовсім не свідчить про відсутність життєвої стратегії у цих студентів). Разом з тим, усі різноманітні елементи такого впорядкування набувають значущості й вагомості саме в рамках загальної життєвої стратегії, зокрема, тієї її фази, що передбачає отримання вищої освіти.

Вища освіта виступає в уявленнях молоді необхідним елементом розбудови життя, важливою сходинкою на шляху реалізації всіх інших життєвих планів, умовою формування гідної життєвої перспективи взагалі. Тут відбувається складна взаємодія особистої життєвої стратегії з домінуючими в суспільстві стереотипами щодо вищої школи та її можливостей – в умовах загальної кризи системи освіти в Україні, різних новацій, не завжди обґрунтованих, руйнівної комерціалізації, відчутного зниження рівня вимог і до студентів, і до викладачів. У цьому контексті вища школа намагається виживати й підтримувати рівень якості освіти, зберігати такі основоположні принципи, як навчання на найвищому рівні складності, зв'язок з останніми досягненнями науки, з практикою, формування цілісного образу фахівця, відкритого змінам і готового не тільки до них адаптуватися, а й бути активним провідником.

Отримані автором емпіричні результати свідчать про відчутну й стійку прагматизацію освітніх (відповідно, й життєвих) орієнтацій студентів, хоча й цінності навчання та саморозвитку наявні достатньою мірою.

На питання щодо мотивів вибору спеціальності переважна більшість опитаних студентів відповіла, що обрана спеціальність відповідає їхнім інтересам і здібностям (63,8%) або ж забезпечує отримання гідної матеріальної винагороди (24,1%). 11,9% респондентів відверто зізналися, що на дану спеціальність було легше поступити, 10% вказали, що обрали спеціальність випадково. Лише 6,8% опитаних відповіли, що під час вибору спеціальності вирішальним було слово батьків.

Цікавими є уявлення студентів про характер здійсненого вибору, а саме, наскільки достатніми є отримані у вищі знання та вміння. 45,6% студентів вважає, що професійний вибір робиться в житті лише один раз, але у подальшому треба підвищувати кваліфікацію та вдосконалюватися. 32,6% дивляться на ситуацію принципово інакше – вони вважають, що вибір професії є наслідком обставин (перш за все соціально-економічних), і вони готові у майбутньому змінити професію. Тільки 9,9% студентів вважає, що отриманих у вищі знань їм «вистачить» взагалі.

Є підстави стверджувати, що попри кризові явища та загальну невизначеність, вища школа забезпечує належну академічну атмосферу й можливості для навчання. Про це, зокрема, свідчать відповіді на питання про те, чи обрали б студенти знову ту ж саму спеціальність чи той самий виш, в якому навчаються зараз. Той самий виш знову обрали б майже 70% студентів (тоді як категорично «ні» – тільки 11%).

Приблизно така ж сама ситуація з обраною спеціальністю. Знов її обрали б майже 70% студентів, тоді як не обрали б – 9,7%. Цілком задоволені рівнем викладання у виші 32,8% опитаних, переважно задоволені – 51,7%, тоді як скоріше незадоволених – 12,7%, а цілком незадоволених – тільки 2,8%. Така відданість власному вишу та його корпоративним цінностям є важливим надбанням, яке треба зберігати й всіляко зміцнювати в умовах зростаючої деінтелектуалізації та занепаду духовних цінностей.

Студенти демонструють досить високу мотивацію до автономного існування, вірячи в затребуваність своїх знань та здібностей. Вельми показовими є відповіді студентів на запитання про те, що вони вважають найбільш важливим для досягнення життєвого успіху. На першому місці з великим відривом виявилися інтелект і здібності (72,8%), далі йдуть професійні та ділові якості (47,0%), «ділова хватка» й прагматизм (36,8%), щасливий випадок (21,5%) тощо (загальна цифра у низці запитань перевищує 100% через те, що студенти могли обирати кілька варіантів відповіді). Студенти визнають, що за сучасних умов досягти успіху допомагає вміння скористатися «будь-якими засобами» (32,8%), що, утім, не свідчить про те, що самі вони схильні вдаватися до негідних засобів для досягнення мети. Показово, що наявність стартового капіталу вважають важливою 18,9% респондентів, але є й такі, що віддають належне суто зовнішності (3,7%). Добре усвідомлюється важливість розвинених особистісних якостей – рішучості, готовності до ризику (про ці якості як фактор успіху за сучасних умов згадують 60,1% студентів), впевненості в собі (40,5%), відповідальності (37,7%), лідерських якостей як таких (33,7%), творчого підходу до справи (31,3%) тощо.

Студенти не перебільшують значення формальної освіти, більш-менш реалістично уявляючи себе на ринку професій і знань. На важливість освіченості і професіоналізму як важливого чинника успіху вказали 37,8% учасників опитування. Вагома частина студентів не має вираженої мотивації до навчання. Показовою є ситуація із ставленням до вивчення іноземної мови. 53,8% студентів вивчають її виключно як навчальний предмет. 31,8% респондентів вивчають мову додатково самотужки, лише 14,4% навчається на мовних курсах чи з викладачем.

На перших курсах спостерігається тенденція падіння якості навчання порівняно із середньою школою. У цілому показовим є те, що в школі навчалися на «відмінно» близько 14,5% респондентів, у виші ж відмінниками є тільки 4,6%. Студенти молодших курсів недостатньо уявляють собі специфіку вищої школи та її вимог (порівняно із школою). У переліку важливих особистісних якостей самодисципліна посідає вельми скромне місце (12,1%, згадана ж вище рішучість вважається вп'ятеро важливішою). На старших курсах – на порозі самостійного життя – якість навчання дещо зростає.

Звертає на себе увагу те, що значна частина студентської молоді з оптимізмом (33,5%) чи спокійно (32,2%) дивиться у майбутнє. Відповідно, тривогу чи відчуття невпевненості майбутнє викликає у 20,3% респондентів, а страх і відчай – у 4,2%. Опосередковано ці дані дозволяють робити припущення щодо впевненості молоді у власних силах, у спроможності долати життєві перешкоди та негаразди. На старших курсах рівень оптимізму стає дещо нижче, а тривожність і непевність зростає.

По закінченні вишу вагома частина студентів має намір присвятити себе практичній роботі за спеціальністю (29,7%), власному бізнесу (26,3%), викладацькій та науково-дослідній роботі (19,4%), адміністративно-управлінській праці (10,9%), політичній та громадській діяльності (7,9%). Тільки 7,6% студентів зізналися, що їм байдуже, чим займатися – аби добре платили. 2,8% респондентів указали, що мають намір присвятити себе сім'ї і взагалі не працювати за спеціальністю. Близько 11,6% студентів не мають чітких планів на майбутнє, що можна вважати нормальним.

Критеріально важливими є питання щодо того, на кого студенти розраховують у пошуку роботи в майбутньому. З труднощами в пошуку роботи готові заздалегідь стикнутися 60,2% студентів. Тільки на себе в їх подоланні розраховує 59,2% респондентів, на допомогу близьких і родичів – 42,5%, друзів – 28,8%, вищого навчального закладу – 18,5%, служб зайнятості – 15,1%. Показовим щодо показників упевненості в собі є й те, що переважна кількість опитаних студентів належить до сімей зі стабільним середнім рівнем добробуту. На серйозні матеріальні проблеми вказало близько 11% респондентів, на скрутне становище (грошей не вистачає навіть на найнеобхідніше) – лише 1,9%. Приблизно 50% опитаних студентів зайняті винятково навчанням, близько 10% постійно працюють паралельно з навчанням, близько 30% працює час від часу.

Порівняння відповідей студентів молодших та старших курсів вишів дозволяє стверджувати, що як процес навчання, так і власне перебування у стінах вишу впливає на особистість студентів, на їхні життєві стратегії. Зростає рівень навчальної мотивації і відповідальності як така, студенти схильні набагато реалістичніше дивитися на власні перспективи у працевлаштуванні тощо. Помітно збільшується (мінімум на 10 відсоткових пунктів) кількість студентів, які визнають особливу значимість для себе загальної освіченості як такої.

Аналіз результатів дослідження, наведених вище, дозволив запропонувати класифікацію життєвих стратегій студентів залежно від місця, яке посідає в них вища освіта. Основними критеріями виділення типів життєвих стратегій є: мотивація отримання студентами вищої освіти, обґрунтування вибору спеціальності, успішність навчання, плани на майбутнє та майбутню діяльність тощо. На підставі комплексу зазначених показників виокремлено три основні типи життєвих стратегій, характерних для студентської молоді. Тернарна модель зумовлена розподілом і загальним співвідношенням наданих відповідей.

Представники першого й найбільш поширеного – кар'єрно-прагматичного – типу стратегії прагнуть стати висококваліфікованими фахівцями в обраній галузі, планують завдяки здобутій вищій освіті підвищити соціальний статус, мати більш престижне становище в суспільстві, дбають про забезпечення стабільного матеріального стану в майбутньому тощо. Такі студенти схильні планувати своє життя заздалегідь. Вони здебільшого добре навчаються, достатньо впевнені у собі стосовно майбутнього пошуку роботи, вважають, що знайдуть роботу легко або із деякими труднощами. Представники цього типу за даними опитування утворюють найбільш чисельну групу, до якої належать приблизно 60% респондентів.

Представники другого – універсально-освітнього – типу стратегії переконані, що вища освіта надає можливість стати культурною, високоосвіченою людиною;

відрізняються стійкою мотивацією до навчальної діяльності; вважають, що диплом про вищу освіту «все одно знадобиться в житті» тощо. Такі студенти теж схильні планувати життя на кілька років (чи місяців) наперед. Здебільшого представники цього типу обирають спеціальність, що відповідає їх інтересам та здібностям. В цілому до цього типу можуть бути віднесені приблизно 25% учасників опитування.

Представники третього – адаптивно-конформістського – типу стратегії вважають, що вища освіта забезпечить цікаве спілкування сьогодні та в майбутньому; прагнуть подовжити роки учнівства як «безпроблемного» життя (не шукати роботу, відтермінувати початок самостійного життя тощо); слідує бажанням батьків та мають зазвичай невизначені плани щодо майбутнього; не переймаються відомостями про майбутню професію, в той же час найменше поінформовані про її затребуваність на ринку праці тощо. Студенти такого типу мають загалом посередні освітні мотивації та, відповідно, дещо нижчу успішність навчання. Також серед них менший відсоток тих, хто має плани на далеке майбутнє. До представників цього типу можуть загалом бути віднесені приблизно 15% учасників опитування.

Отже, у студентів з життєвими стратегіями кар'єрно-прагматичного типу вища освіта виступає переважно засобом здобуття в майбутньому професії та матеріального добробуту і престижного статусу. Представники універсально-освітнього типу вбачають у здобутті вищої освіти складову підвищення власного загальнокультурного рівня та ерудованості. Студенти, що репрезентують адаптивно-конформістські стратегії, цінують у вищій освіті перш за все міжособистісну та міжгрупову взаємодію. За наявності головним чином зовнішніх мотивів навчальна діяльність у студентів даного типу здійснюється переважно формально, відсутній творчий підхід, самостійна постановка цілей.

Студенти мають здебільшого позитивну мотивацію на отримання результату, при цьому освіта як така сприймається в прагматизованому контексті. Зростаючі складнощі на ринку праці в цілому підвищують самоцінність освіти й примушують студентів більш сумлінно ставитися до навчального процесу.

У третьому розділі «**Освітні компетентісні стратегії в контексті формування майбутнього**» розглянуто провідні тенденції модернізації освіти, які можуть сприяти збереженню й примноженню людського потенціалу як критичного ресурсу українського суспільства, допомогти формуванню бажаного майбутнього.

Інтелектуалізація є однією з найважливіших тенденцій, що визначають успішність країн і людей сьогодні. Саме всебічно розвинений, досконалий, чутливий і гнучкий інтелект є осердям суспільства знань. Будь-які адекватні стратегії можуть бути побудовані тільки як наслідок інтелектуальної творчості, особливо якщо йдеться про проривні інноваційні напрямки. Це стосується всього, що може бути визначено в якості інтелектуального продукту. Стосовно освіти таким «продуктом» виступає саме особистість, яка спроможна не тільки адаптуватися до світу стрімких змін та флуктацій, але й бути дієвим провідником та ініціатором цих змін.

Саме компетентісні освітні стратегії мають бути основою для адекватних відповідей на виклики часу. Ці стратегії орієнтовані на особистість, яка володіє

ключовими компетенціями. Останні, на погляд здобувача, мають визначатися відповідно до складових множинного інтелекту (за Г. Гарднером).

Автором уточнюється визначення компетентності як специфічної конфігурації та практичної орієнтованості різних типів інтелекту, які в поєднанні з практичними навичками та досвідом надають змогу успішно адаптуватися до мінливих умов, передбачати й успішно вирішувати виникаючі проблеми.

Сукупність таких базових компетентностей (інтелектів) можна визначити як модульну (інтегровану) компетентність. Ключовими компетенціями пропонується визнати такі, що можуть бути покладені в основу інших (похідних, ситуативних) компетенцій.

Різні конфігурації компетентностей «під конкретне завдання» утворюють «комполитну» компетентність – не тільки в якійсь конкретній особі, а й в колективній особі команди. «Комполитні» компетенції поєднують у собі знання та вміння з принципово різних сфер знань чи напрямків діяльності. У цьому, зокрема, знаходить втілення тенденція до генералізації різних видів інтелекту та різних форм людської діяльності.

У рамках компетентності реалізує себе знання – воно відтворюється, осмислюється, трансформується, набуває практичної скерованості чи дає життя новим формам знання. У цьому можна вбачати і критеріальне розрізнення знання та інформації (як певних даних, що не набули якісно виразних форм динаміки).

Найважливішими для успішної життєвої стратегії та реалізації фахівця на ринку праці можна визначити такі ключові компетентності:

а) універсальна інтелектуальна компетентність – реалізація випереджаючих інтелектуальних стратегій, виходячи з визнання множинності та багатоманітності інтелекту; відтворення й підтримання загального розумового рівня суспільства; виявлення й розвиток розумових здібностей і творчих обдарувань студентів, здатності шукати та засвоювати знання, постійно їх оновлювати тощо;

б) професійна компетентність – підготовка фахівців, що за своїми професійними якостями спроможні бути на рівні мінливих реалій; здатність формувати складну багатовимірну професійну компетентність, яка складається з компонентів різних існуючих спеціальностей і може бути відсутня в офіційному переліку спеціальностей, але бути вже затребувана на ринку праці;

в) громадянська компетентність – розвинена громадянськість, високий рівень соціального та емоціонального інтелекту, спроможність спілкуватися з людьми, різноманітна соціальна активність;

г) соціально-політична компетентність – високий рівень обізнаності в справах суспільства й держави, високий рівень політичної культури та громадянської освіченості, вміння захищати права людини, брати участь у різних формах самоуправління та ін.;

д) комунікативна компетентність – володіння широким арсеналом сучасних комунікативних засобів, висока мовна (лінгвістична) культура.

Наведений перелік не є вичерпним, можна згадати ще такі компетентності, як правова, технологічна, екологічна, культурна та ін. Неабияке значення має також лідерська компетентність, а останнім часом – навігаційна (спроможність

орієнтуватися у Всесвіті інформації) тощо. Отже, якщо розглядати спектр компетентностей ширше, то є підстави вести розмову не тільки про ключові, але й про загальні життєві компетентності, які слугують життєвій реалізації людини.

У цілому життєві стратегії «вбудовують» відповідну освітню інституцію до власного життєвого сценарію, причому набута освіта та навчальний досвід впорядковує ціннісну систему молодой людини. Різні ж компетентності в різноманітних конфігураціях зумовлюють цінність випускника як практичного працівника, створюють передумови для його креативності, гнучкості, мобільності.

Важливим напрямком модернізації вищої школи України є впровадження стратегічної освіти з метою виховання стратегічного мислення та відповідних практичних навичок стратегієтворення – від формування власного життєвого сценарію та участі у справах місцевої громади і до рівня міста, регіону, держави. Модернізаційний поступ передбачає активний структурний пошук, експерименти із залученням ініціативних викладачів і студентів до нових інституціональних форм творчості як можливості апробації варіантів різних життєвих сценаріїв, сприяння всім формам міжсекторального партнерства як форми соціального діалогу. Вищі мають стати майданчиками, де майбутні фахівці могли б набувати новітніх компетенцій, потреби в яких тільки-но починають відчуватися.

Надзвичайно важливим компонентом творчої особистості є активна налаштованість на здобуття знань, їх поширення та солідарне партнерство з тими, хто слугує людству та науці. Риси такого етосу вже стали основою для виникнення Інтернету, «хмарових бізнесів» та ін. Формами впровадження нових підходів у цьому напрямку вже стає технологія створення простору спільної дії і командної (партнерської) роботи у хабах.

Відповідно, важливим аспектом формування й збереження інтелектуального потенціалу українського суспільства та конструктивної налаштованості студентства на отримання спеціальності та подальшу роботу в Україні є формування позитивного образу бажаного майбутнього – зокрема, через зміст і форми навчального процесу. Такий образ передбачає позитивне усвідомлення потенціалу України, яка має все необхідне, щоб забезпечити народу гідне й заможне життя.

Майбутнє у країні може бути успішним лише тоді, коли молоді люди пов'язують свої життєві стратегії з Батьківщиною та своїм народом, бачать реальність здобуття успіху й можливості самореалізації у власній країні. Вони мають відчувати затребуваність своїх знань та здібностей саме на рідній землі. Натомість, такого відчуття привабливих життєвих горизонтів у значної кількості українських студентів ще немає.

Освіта у формуванні такого мотивуючого образу майбутнього повинна й може відігравати винятково важливу роль. Освічені та озброєні сучасними технологіями люди мають особливу відповідальність за реалізацію модернізаційних, випереджальних, проривних стратегій розвитку країни (як і регіону, місцевої спільноти, фірми тощо), які максимальною мірою сприяли б розкріпаченню людського й інтелектуального капіталу України, розвитку її найбільш конкурентоспроможних галузей і пошуку гідного місця у світі.

ВИСНОВКИ

1. Сучасна доба репрезентує нові якості соціальної реальності, які відрізняються великим ступенем невизначеності, ризику та підвищеними характеристиками динаміки. За цих умов зростає значення різних аспектів впорядкування існування – як окремої людини, так і місцевої громади, регіону, країни, людства в цілому. Одним з головних напрямків такого впорядкування є створення і реалізація соціальних стратегій. Стратегічний процес інтегрує найважливіші елементи соціальної дійсності, одне з ключових місць в якій належить вищій школі, і визначає бажаний, найбільш прийнятний вектор руху в напрямку визначених цілей.

2. Життєва стратегія є найвищим рівнем інтеграції різних форм й елементів, що стосуються впорядкування та організації людського життя. Інші форми (плани, сценарії та ін.) «поглинаються» стратегією й стають матеріалом для стратегієтворення як процесу обґрунтування найважливіших життєвих цілей, визначення ресурсів та термінів для їх досягнення. Сутністю життєвої стратегії є те, що вона є способом організації людиною власного життя, здатністю та намаганням дієво привести існуючий стан речей у відповідність із бажаним (із докорінними цінностями, власною індивідуальністю та своєрідністю тощо). Точкою відліку стратегієтворення є актуальний образ себе, процес розгортання стратегії є проєктивним образом Я-концепції. Віддалені цілі формують стратегічний життєвий горизонт, мірою наближення до якого людина може корегувати як цілі, так і темпи наближення до них.

3. Сучасні українські студенти як носії передових рис людського і інтелектуального капіталу створюють свої життєві стратегії, у рамках яких вища освіта виступає важливим аспектом наближення бажаного майбутнього. Загалом студентству притаманний проміжний статус, в якому поєднується енергія, потяг до освіченості та відчутний брак досвіду. Разом з тим, підвищена чутливість і творчі потенції роблять студентську молодь справжнім «агентом майбутнього» у контексті сучасності. Наразі студенти отримують освіту, сприймаючи її здебільшого в координатах інструментальних функцій, готуючись до виконання визначених (обмежених) соціально-професійних обов'язків. Стратегічна (довготермінова) функція вищої освіти, спрямована на перманентну самоосвіту та постійне оновлення знань, а також на особистісний розвиток, у свідомості та поведінці молодих людей актуалізована меншою мірою. В цілому ж переважній більшості опитаних студентів властива конструктивна налаштованість, вони позитивно оцінюють рівень викладання та вважають зроблений вибір (професії, вишу) правильним.

4. Життєві стратегії репрезентують вищий рівень формування життєвого проєкту особистості, при цьому для студентства вища освіта виступає конституюючим елементом та важливим корегуючим чинником життєвих стратегій. Типологія життєвих стратегій студентів будується відповідно до того, яку роль студенти відводять вищій освіті, а саме як уявляють собі сутність освіти, якими головними освітніми мотиваціями керуються, якою мірою налаштовані на пошук роботи та ін. Типологія життєвих стратегій студентства має тернарний характер і

дає підстави говорити про домінування прагматичних мотивацій. Найявний емпіричний матеріал надає змогу визначити домінуючий тип життєвих стратегій як кар'єрно-прагматичний (близько 60% опитаних). Другий тип складають представники універсально-освітнього типу (близько 25%). Третій – студенти, що репрезентують адаптивно-конформістські стратегії (15% опитаних).

5. З урахуванням домінуючих життєвих стратегій та освітніх мотивацій слід вважати найбільш оптимальною компетентісну стратегію формування фахівців. Такий підхід є найбільш адекватним щодо завдань подолання загальної фрагментарності мислення й життєвого досвіду. Філософія освіти має сприяти процесу усвідомлення (самопізнання) себе, особистісному вдосконаленню, вмінню формувати та реалізовувати найбільш оптимальну особистісну життєву стратегію.

6. Основу ключових компетентностей мають утворювати відповідні типи множинного інтелекту, а виховання самого інтелекту має стати пріоритетом національної освіти України. Звертає на себе увагу, що переважна більшість опитаних студентів вважає саме інтелект (та інші особисті здібності) головним фактором життєвого успіху. У якості ключових компетентностей слід виділити наступні: а) універсальну інтелектуальну компетентність; б) професійну; в) громадянську; г) соціально-політичну; д) комунікативну (складовою якої є мовна або лінгвістична) та ін. Належний розвиток вищої освіти потребує особистісної зацікавленості молоді, залучення молодшої людини до процесу пізнання, розвитку всіх форм і складових інтелекту, який має виступати серцевиною різних типів компетентності.

7. Базові компетенції можуть бути успішно сформовані тільки тоді, коли їх носієм стає особистість із позитивною життєвою стратегією, із стійкою установкою на пізнання, творчість, відкритість, готовність співпрацювати з іншими. За сучасних умов є надзвичайно важливим зміцнювати духовне ядро особистості, її творчі якості, розвивати стратегічне мислення: здатність цілісно бачити світ, усвідомлювати значення актуальних соціальних проблем та міжособистісних стосунків, опановувати почуття соціальної відповідальності та ін.

8. Існує потреба збільшення відкритості й прозорості роботи вищої школи в умовах модернізації. Необхідно залучати представників бізнесу й третього сектору для вироблення спільних соціальних стратегій, вирішення завдань соціального аудиту сектору освітніх послуг, враховувати їх думку при формуванні дизайну нових спеціальностей, переліку компетенцій, визначення критеріїв якості, методів і технологій їх оцінки. Компетенції, сформовані за участю громадськості та бізнес-спільноти, могли б виступати певним орієнтиром у розвитку вишів, основою здійснення навчально-методичної роботи.

9. Для того, щоб молоді люди пов'язували свої життєві стратегії та перспективи саме з Україною, існує нагальна необхідність свідомо формувати й пропонувати суспільству образ реального бажаного майбутнього, де кожний громадянин міг би розраховувати на втілення власної життєвої стратегії, яка могла б сприяти спільному успіху держави та усього українського народу. У цьому відношенні подальше дослідження життєвих стратегій студентської молоді має перспективу й заслуговує на науково-практичну увагу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Заблоцька Ю.В. Особистісні компетентності та життєві стратегії сучасного студентства України / Заблоцька Ю.В. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М.Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип.113 (10). – С.305–308.
2. Заблоцька Ю.В. Життєві стратегії студентської молоді: теоретичні проблеми дослідження / Заблоцька Ю.В. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М.Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип.114 (11). – С.275–280.
3. Заблоцька Ю.В. Життєві стратегії сучасного українського студентства: зміст і типологія / Ю.В.Заблоцька // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія: збірник. – Чернігів, 2016. – Вип.2 (8). – С.35–42.
4. Заблоцька Ю.В. Освіта як ціннісний чинник у формуванні життєвих стратегій українського студентства / Ю.В.Заблоцька. – Вісник ХНПУ ім. Г.С.Сковороди «Філософія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х.: ХНПУ, 2016. – Вип.47 (частина I). – С.235–244.
5. Zablotska Ju. Life strategies of modern Ukrainian students: methodological approaches and classification / Zablotska, Julia // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / За ред. В.Г.Воронкової. – Вип.67. – Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2016. – С.97–103.

Публікація в іноземному науковому виданні:

6. Заблоцкая Ю.В. Высшее образование и студенчество Украины: тенденции и вызовы современности / Заблоцька Ю.В. // Scientific works: The International Scientific and Theoretical Journal. – Vaku, 2016. – № 2 (26). – P.127–131.

Інші публікації за темою дисертаційного дослідження:

7. Заблоцька Ю.В. Основні підходи до вивчення місця вищої освіти в життєвих стратегіях українського студентства в сучасній соціології / Заблоцька Юлія Віталіївна // Молодь в умовах нової соціальної перспективи: Збірка наукових праць. – Вип.15. – Част.ІІ. – Київ, 14–15 травня 2013 року. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С.288–293.
8. Заблоцька Ю.В. Соціальний інфантилізм сучасного українського студентства / Заблоцька Ю.В. // Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 листопада 2013 р.). – К.: «Талком», 2013. – С.319–320.
9. Заблоцька Ю.В. Мотивація вступу до вищого навчального закладу як елемент життєвих стратегій українського студентства / Ю.В.Заблоцька // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: Матеріали звітної-наукової конференції викладачів, аспірантів і докторантів Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М.П.Драгоманова / Гол. ред. В.Б.Євтух. – К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип.1. – С.31–34.

10. Заблоцька Ю.В. Цінність освіти в контексті життєтворчості / Заблоцька Юлія Віталіївна // Гуманітарний корпус: Збірник наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – С.69–72.
11. Заблоцька Ю. Життєві стратегії студентства: методологічні підходи та типологізація / Ю.Заблоцька // Збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення», 17 листопада 2016 р. / Редкол. Берегова Г.Д., Герасимова Е.М., Лень Т.В. та ін. – Херсон: РВВ «Колос», 2016. – С.59–60.

АНОТАЦІЇ

Заблоцька Юлія Віталіївна. Вища освіта у життєвих стратегіях сучасного українського студентства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

За сучасних умов особливого значення набуває стратегічне програмування процесів і управління розвитком. На рівні особистості це – життєва стратегія, яка має на меті привести у відповідність існуючий стан речей з бажаним на основі певної Я-концепції та ключових життєвих цінностей. Стратегія являє генералізуючий формат для інших форм раціональної побудови життєвого шляху. Життєві стратегії студентства, в яких вища освіта виступає конституюючим елементом та важливим корегуючим чинником, несуть на собі відбиток проміжного соціального статусу самого студентства.

Залежно від місця та ролі вищої освіти, основних навчальних мотивацій і уявлень про професійне майбутнє можуть бути виділені три основних типи життєвих стратегій сучасного українського студентства: кар’єрно-прагматичний, універсально-освітній та адаптивно-конформістський.

Основою свого потенціалу в майбутньому студенти вважають інтелект й особистісні якості. Для забезпечення гідної конкурентоспроможності майбутніх фахівців найбільш оптимальною є компетентнісна освітня стратегія, в основу якої має бути покладений всебічний розвиток компетенцій, заснованих на множинному інтелекті, розвитку творчих особистісних якостей. Серцевиною всіх видів компетентностей повинна бути особистість як осередок творчих якостей та продуктивних професійних навичок, що дають можливість вирішувати проблеми будь-якого ступеня складності.

Ключові слова: вища освіта, життєві стратегії, студентство, життєвий горизонт, стратегієтворення, інтелект, компетентність.

Заблоцкая Ю.В. Высшее образование в жизненных стратегиях современного украинского студенчества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации рассматриваются основные аспекты, связанные с местом и ролью высшего образования в жизненных стратегиях современного украинского студенчества. Современность формирует новые качества социальной реальности: особую интенсивность информации, кумулятивное воздействие технологий, ускорение социальной динамики, неопределенность и риск. В этих условиях особое значение приобретает упорядоченность и программирование процессов, управление развитием. Одним из главных способов рациональной организованности выступает формирование стратегий. На уровне личности это – жизненная стратегия, которая имеет целью привести в соответствие существующее положение вещей с желаемым.

Стратегия представляет собой генерализирующий формат для всех других форм рационального построения жизненного пути. Различные другие формы жизненного планирования поглощаются стратегией и используются ею как материал для стратегийтворения. Вместе с тем, стратегия по сравнению с ними отличается деятельностной направленностью и значительно большей степенью неопределенности. Основой построения жизненной стратегии выступает определенная Я-концепция и ее проективное развертывание. Наиболее значимые отдаленные ориентиры стратегии образуют жизненный горизонт. Движение к нему делает цели более отчетливыми и вызывает к жизни более детализированные и реалистичные элементы жизненных планов. Жизненные стратегии студенчества несут на себе отпечаток промежуточного социального статуса студенчества. Все эти стратегии так или иначе включают в себя выбор профессии, поступление в вуз, получение специальности и поиск себя в самостоятельной жизни. Для воспитания стратегического мышления и стратегической культуры большое значение имеет философская культура, в частности, потенциал философии образования.

В зависимости от места и роли высшего образования, а также основных учебных мотиваций и представлений о профессиональном будущем могут быть выделены три основных типа жизненных стратегий современного украинского студенчества: карьерно-прагматический, универсально-образовательный и адаптивно-конформистский. Представители первых двух типов (соответственно, примерно 60% и 25% принявших участие в общеукраинском исследовании) отличаются большей автономностью, более стойкой учебной мотивацией и склонностью планировать свою жизнь (от нескольких месяцев до нескольких лет). Представители третьего типа ориентированы скорее на круг общения в вузе, их учебные мотивации слабее, как и интерес к будущей специальности. В целом можно констатировать доминирование внешних учебных мотиваций и акцент на материальных аспектах жизни. Не менее половины студентов выражают настроение временно покинуть Украину с целью получения образования за рубежом, трудоустройства или на постоянное жительство. Уровень преподавания в своих вузах студенты оценивают в основном позитивно, хотя и интенсивность учебных

нагрузок не считают слишком высокой. Важно, что именно интеллект и личностные качества студенты считают основой своего успеха в будущем.

Для обеспечения достойной конкурентоспособности будущих специалистов наиболее оптимальной представляется компетентностная образовательная стратегия, фундаментом которой является всестороннее развитие компетенций, основанных на множественном интеллекте и развитии творческих личностных качеств. Главнейшими среди этих видов компетентности должны выступать: универсально-интеллектуальная, профессиональная, социально-политическая (включая гражданскую), коммуникативная, а также лидерская. В контексте информационной эпохи важной становится навигационная компетентность как способность со знанием дела ориентироваться в потоках информации. Безусловно, огромное значение имеет воспитание и практическое применение стратегического мышления к решению проблем вуза, предприятия, местного сообщества, страны в целом. Сердцевиной всех видов компетентностей выступает личность как средоточие творческих качеств и профессиональных навыков, дающих возможность найти подход к решению проблем любой сложности. Для выработки позитивной жизненной стратегии студенчества особое значение имеет формирование образа желаемого будущего и комплекс модернизационных преобразований по его утверждению и продвижению.

Ключевые слова: высшее образование, жизненные стратегии, студенчество, жизненный горизонт, стратегиятворение, интеллект, компетентность.

Zablotska Iu.V. Higher School in Life Strategies of Contemporary Ukrainian Students. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy in speciality 09.00.10 – philosophy of education. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

Strategic programming and development management is particularly important in modern conditions processes. On a personal level it is life strategy, which aims to harmonize the current situation with the desirable on the ground of relevant life values and concept of the Self. Strategy is a generalizing format (pattern) for other forms of rational life constructing. Students' vital strategies bear the imprint of the transitional students' social status. Higher education serves defining element and an important adjustment factor in them. Depending on the place and role of higher education, main educational motivation and ideas about the professional future life strategies of modern Ukrainian students can be distinguished into the three basic types: career-pragmatic, universal-educational, and adaptive-conformist. Students consider intelligence and personality as the basis of their potential and success in the future. The competence educational strategy, which is based on the comprehensive development of competencies, based on multiple intelligence and the development of creative personality traits can ensure the competitiveness of a decent future specialists. The core of all the competencies should be the person as the concentration of creative qualities and fruitful professional skills that make it possible to solve problems of any complexity level.

Key words: higher education, life strategies, students, life horizon, strategy-creation, intelligence, competence.